Sári László

Keleti levelek 3.

A japán versről és vándorló költőiről

„A templomi harang bronzán libegve
alszik
egy csöppnyi lepke."

Egyáltalán nem túlzás azt állítani, hogy ez az iménti háromsoros japán vers a világ legismertebb haikuja. *Yosa Buson* remeke, és a 18. századból származik. De a háromsoros rövid versnek az előzményei Japánban már a kezdetektől, vagyis a 8. századtól föltűnnek, ezért is nevezik a haikut a „legjapánabb" versformának. A 16. századtól aztán kultusszá válik a haikuírás, és azóta is szüntelenül virágzik. Ma már a világon mindenütt népszerű.

Úgy látszik, hogy a költők más tájakon is vágynak a haiku rövidségére és egyszerűségére, akárcsak az olvasóik. Gyakran ugyanis a szavak cifra, bő köntösében alig látszik valami a világból, alig látszik az élet, a gondolat. A haikuírók mára szinte mozgalommá szerveződtek, a legkülönbözőbb országokból már több mint tízmillióan tartják számon egymást.

Japánban és külföldön is vannak folyóiratok, amelyek kizárólag haikukat közölnek, az internetes felületek száma pedig megszámlálhatatlan. A nyugati irodalomban a legkorábbi haikuírók és egyben a legjelentősebbek *Paul Éluard, Ezra Pound, T. S. Eliot, Allen Ginsberg* voltak. A magyar olvasóknak *Kosztolányi Dezső* tárta fel ezt a műfajt, aki több mint kétszáz japán verset fordított magyarra.

Kosztolányi igen szoros, ugyanakkor érzékeny viszonyba került a régi keleti lírával. Ami a haikut illeti, nyilván neki is a vers egyszerűsége, karcsúsága tetszett. Igen szépen írt is róla japán versfordítás-kötetéhez készült előszavában, amely 1933-ban jelent meg.

„Tokióban egy császári herceg támogatásával több mint nyolcszáz oldalra rúgó versgyűjtemény jelent meg, mely csakis haikukat tartalmaz japánul és angolul. A könyvet a kiotói egyetem angoltanára adta ki, fordította le, látta el jegyzetekkel és bevezetővel.

A haikut – amint az előszó írja – az európai epigrammákhoz hasonlítják, de csak külsőleg – a tömörségével, a szűkszavúságával – emlékeztet rá. Voltaképp merőben más. A haiku egy rajz, vagy »ennek a rajznak csak a címe«. Ilyen háromsoros versekben élték ki magukat, tündököltek századokon át a japánok legnagyobb

költői lángelméi: Bashó, Buson és Issa. Ezek közé a háromsorosok közé tartozik Buson verse is, a Harang.

»A templom harangján – Alszik – Egy kis lepke.« Ez a szöveg elegendő ahhoz, hogy fölcsigázza a japánok képzeletét, s elcsodálkozzanak a helyzet néma és gyöngéd drámáján, mely azzal fog végződni, hogy a harang megmozdul, a lepke fölébred, s elrebben… A költő nem erőszakoskodik, csak udvariasan ürügyet ád egy megindulásra. A háttérben marad, a vers mögött, s egy rajzot nyújt át az olvasónak. Ezt a rajzot az olvasó világítja át az érzésével."

Kosztolányi szerint a japán költészet legkiválóbbjai tehát *Bashó, Buson* és *Issa*. Két-háromszáz évvel ezelőtt éltek és alkottak, Kosztolányi mindhármójukat fordította. Buson idézett verse, a *Harang* című, így hangzik fordításában:

A templomi harang bronzán
libegve
alszik
egy csöppnyi lepke.

Valóban elcsodálkozhatunk a helyzet „néma és gyöngéd drámáján", vagyis, mint minden igazán jó költemény bőven enged teret a tűnődésnek. Ahogy Buson egy másik híres verse is, a *Múlt* című.

Mult.
Lassú napok begyüjtött gabonarendje,
mely egy pajtába hullt…

Ennyi az élet, ennyi az eredmény. A többi mindenkinek a magánügye. Hogy mit gyűjt, és hová gyűjti, abba a költő már nem szól bele, nem is érdekli.

Igen gyakori és üdítő, hogy a haiku műfaja kedveli a humort. Olykor könnyű iróniával rajzolja meg a haiku-képet, amit majd érzéseinkkel átvilágítunk – ahogy Kosztolányi fogalmaz –, máskor igazi groteszk helyzetet teremt. Ugyancsak Buson írta a *Vakember* című haikut:

Ma oly csudásan tündököl a hold.
Egy vak nekem jött,
s ő is kacagott, hogy belém botolt.

A másik nagyság, Bashó szerzeménye a *Harmat* című vers. Itt az olvasó már egészen mást érez: érzékeny, fájdalmas líra tölti meg haiku-képet.

Ó harmat, én aranyosom.
Várj, míg nyomorú életem
tünő vizedbe megmosom.

Bashót is érdemes tovább olvasni, minden verse egy-egy belénk nyilalló érzés, gondolat. A haiku valóban a legfinomabb, legérzékenyebb műfajok egyike.

Szentjánosbogár

Szegényke, nappal mily kopár.
Csak egy fakó,
pirosnyakú bogár.

Tejút

Hogy zúg a tó.
De fönn az égen az arany Tejútnak
nyugodt, nagy íve látható.

A régi ázsiai gondolkodás úgy tartja, hogy a legméltóbb emberi tevékenység az elmélyült tűnődés. E nélkül nem lenne az életben semmi örömünk. A természeti képeknek se lenne számunkra jelentésük, üresek maradnának, ha nem gondolkodnánk el rajtuk. Csak akkor „szólalnak meg", ha tűnődő szemlélő fordul feléjük. Ahogy például Bashó fordul a Hold felé *(Babonás holdfény)*:

A holdsugár, mint az ezüsteső dűlt
s én hajnalig járkáltam künn a tónál,
akár egy őrült.

És, azt hiszem, az ő humora is finom, kifogástalan:

Légy

Veréb barátom, kérnék egy kegyet.
Ne kapd be a virágra röppenő
bús, kis legyet.

Szegénység

Jöjj el barátom, bár kopott tanyám van,
de nálam
a szúnyogok is oly kicsik,
hogy az embert alig csipik.

Sokan éppen Bashót tartják máig a legnagyobb japán költőnek.

Azt mondják, a haiku műfaja nála vált tökéletessé. Egész életét vándorúton töltötte. Búcsúverse szabadulás ebből a földi világból, és persze, egy új vándorlás kezdete.

Utolsó haiku

A vándorúttól fáradtan, betelten
kopár mezőkön, zörgő avaron
kószál a lelkem…

Arról, hogy anyanyelvük szépségén, a költészet erején kívül mi hathat a japánokra, arról érdemes ismét Kosztolányit idéznünk:

„Azt kell föltennünk – írja –, *hogy látásuk frissebb, ítélőképességük romlatlanabb, mint a miénk. Egy tárgyban, egy fában, egy élőlényben – mint jelképben – még az élet egész csodáját bámulják. Mi fáradtabbak vagyunk. Érzékszerveink sok ősi ingerre teljesen eltompultak. Hasonlítunk a dohányos emberhez, aki fátyolosabban lát, s alig érez már szagot és ízt. Izgatószerekre van szükségünk az irodalomban is: lélektani beállításokra, értelmi facsarásra, különféle fortélyokra és mesterkedésekre, az ellentétek, a szóképek, a jelzők, a rímek fűszerére, hogy magunk elé idézzük azt a gyönyörűséget és ámulatot, melyben nekik ezek nélkül is van részük."*

Így magyarázza Kosztolányi a haiku japán eredetét, szülőföldjük szellemi klímáját, környezetét. A fordítói munkáról pedig ezt írja:

„Az én föladatom nemcsak az volt, hogy a haikukat magyarra fordítsam, hanem elsősorban az, hogy ázsiaiból európaira fordítsam őket. Ügyelve arra, hogy a japán rövidséget ne írjam körül. A gyermek és szűz Ázsia csak így közelítheti meg a felnőtt és fásult Európát."

A haiku egy pillanat alatt hat, vagy nem hat a fordítóra és az olvasóra.

Kosztolányi csak erre figyelt. Amelyik vers megtetszett neki, amelyiket megszerette, azt lefordította. A jó, érzékletes képért, a gondolatért, az érzésért gyakran föláldozta a szótagszámot is. Az eredeti haiku ugyanis köztudottan minden esetben háromsoros (ezt sem mindig tartotta be Kosztolányi), és összesen tizenhét szótagból áll. Az első sor öt, a második hét, a harmadik megint öt szótagos. Erre nemigen figyelt, sokkal inkább érdekelte, hogy jól sikerüljön a nagyobb mutatvány: „a gyermek és szűz Ázsiát" közelebb vinni a „felnőtt és fásult Európához".

Egy milliomoshoz

Tudod, mi énnekem a pénz,
arany-, ezüst-, kincs-garmada?
Mint bambuszon a hajnal harmata.

Ez már *Kobayashi Issa* verse, a harmadik japán nagyságé, aki állítólag több mint tízezer haikut írt. Ő is vándorló költő volt, Kosztolányi valószínűleg ugyanazt a szelíden sejtető, asszociációs szemléletmódot és humort kedvelte a verseiben, amit két hírneves elődje esetében is, és amitől a haikut máig annyira modern műfajnak érezzük.

Béka

Kis, árva béka, mért riadsz te vissza?
Ne félj, ne félj.
Ismerj meg engem. Itt barátod: Issza.

És őt is, mint Bashót, valamiért nagyon érdekelték a legyek.

Légy

Ne üsd agyon a kis legyet.
Nézd, tördeli kezét.
Úgy kér kegyet.

Issa ugyanilyen együttérzéssel tekintett a fülemülére is.

A dalnok

Mindig egyformán énekel a kis fülemüle.
Nem nézi, hogy a lomb alatt
kegyelmes úr ül-e?

Kosztolányi óta, azaz japán haikuinak 1933-as megjelenése óta már többen is fordították Kobayashi Issza népszerű haikuit. Most *Terebess Gábor* fordításában idézzük tovább a verseit.

Ősz. Esteledik.
Igyekvő vándor varrja
szakadt gúnyáját.

Derengő Holdat
égre emel reszketeg
a szomorúfűz.

Túléltem apám,
tovatűnő harmatcsöpp –
harmatos mezőn.

A „nagy hármak” mindegyike vándorként, örök utasként élte egész életét. Mégis mindent megkaptak az élettől: örömöt, bánatot, szépséget,

csúfságot. Nézték a Holdat, a felhőt, a madarat, a bogarat, nézték a fenyőt, a patakot és mindennek tudtak örülni, amit láttak. Higgyük el nekik, hogy boldogok voltak.

A „legnagyobb fenyőnéző" japán költő Issa kortársa, *Ryokan Taigu* volt, a 18. és 19. század fordulóján. Így nézte kedvenc fenyőfáját:

Elmentem Iwamurára megnézni egy fenyőfát.
Egész nap néztem a rizsföldről,
És bőrig áztam az ónos esőben.

Akárhányszor nézte is, nem tudott betelni vele:

Megcsodálom menet
Megcsodálom jövet
De sose unom meg
az iwamurai magányos fenyőfát.

Ryokan tűnődései többnyire borongós hangulatúak voltak, ám sohasem panaszosak. Kínai módra is tudott verset írni. Ilyenformán:

Ne irigyelj, hogy a világtól elvonultan élek.
Ha elégedett vagy, megleled békéd.
Ki mondja, hogy a zöld lombok közt
nem ólálkodnak a lélek farkasai és tigrisei?

Ryokan *zen* buddhista szerzetes volt, aki az élet nagy és megválaszolhatatlan kérdésein töprengett. Magányos, kolduló szerzetesként élt, s bár jómódú falusi birtokos családban született, öccse javára lemondott örökségéről, és elhagyta otthonát.

Fűkunyhóban élt, csodálta a világot, és küzdött „a lélek farkasaival". Ki tudja, mivé lett volna, ha a földi kincseket választja?

Ellibegőben
mutatja minden levél
színét s fonákját – írja.

Vagyis színe és fonákja van, ideje van, azután pedig múlása van mindennek. Ez a buddhista filozófia válasza a legsúlyosabb létkérdésre. Az ellibegő levelek színéről, szebbik feléről, vagyis élete örömeiről ilyen haikukat írt Ryokan:

Holnapi rizsem
már kolduscsészémben vár.
Hűsölök este!

Elaludnék itt,
virágzó cseresznyék alatt.
Csak egy éjszakára.

Kirabolt kunyhóm –
ablakába beragyog
az ottfelejtett hold.

Talán ez az utóbbi Ryokan leghíresebb verse. Kosztolányi ezt az egyet fordította tőle, így hangzik az ő fordításában:

Kifosztva áll szegény lakom,
de a rabló a holdsugárt
meghagyta itt az ablakon.

Csüggedésére egész életében talált magának vigaszt, leggyakrabban egy örömteli képet, érzést, gondolatot. Borús hangulataira a legkedvesebb gyógyírt a gyerekek társaságától kapta. Kolduló körútjain örökké leállt velük virágot szedni, játszani, a kunyhójához közeli falvak gyerekei rajongtak érte.

Hajam borzas, ápolatlan, fülem eláll
Foszlott csuhám röpköd, mint a kavargó köd,
Hazafelé igyekszem a faluból szürkületben.
Közben mindenfelől ráncigálnak a gyerekek.

E meleg, párás tavaszi napon
falubeli gyerekekkel labdázom,
Bárcsak sose érne véget!

Nézem az önfeledten játszó gyerekeket,
És szinte észre se veszem,
Hogy közben megtelik a szemem könnyel.

Ryokan a fűkunyhóval, a fenyővel, az ibolyákkal, a gyerekekkel szépen megvolt csaknem egész életében. Már hatvankilencedik évében járt, amikor olyasmi történt vele, amire egyáltalán nem számított. A zen remete szerelmes lett. Méghozzá egy huszonkilenc éves apácába.

Beköszöntött a tavasz!
Drágakő és tündöklő arany mindenfelé!
Látogass meg, kérlek!

Elvitorláztak a felhők
Szól a bokorban a kakukk –
Miért nem jöttél?

Nem tudlak mással kínálni –
Csak ezzel a kis vizeskancsóban
lebegő lótuszvirággal.

Valószínűleg ennek a különös szerelemnek köszönhető, hogy Ryokan verseit ma ismerjük. Halála után négy évvel, 1835-ben adatta ki összegyűjtött költeményeit a fűkunyhó látogatója, a költő szerelmét érzékenyen viszonzó és versértő fiatal apáca.

Életünk Hold-sütötte
víz szélében
lebegő tavirózsa.

Aztán az élettel együtt elmúlt ez a szerelem is:

Nap mint nap mint nap
szitáló hideg eső.
Megöregedtünk.

Tökhéjból csíkhal –
vén kezemből kisiklik
a szerelem is.

(Az idézett verseket Kosztolányi Dezső, Oravecz Imre és Terebess Gábor fordította. Az írás megjelent az Új Forrás 2022. évi 4. számában)